

УДК 94(477)«1917/1918»

Поліщук М. А.

група 1651, Національний університет кораблебудування імені адмірала
Макарова (Миколаїв)

Федоренко М. О.

канд. іст. наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
(Миколаїв), m.o.fedorenko@gmail.com

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ В ПИТАННІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ 1917–1918 РР., ДОСЯГНЕННЯ ТА ПРОРАХУНКИ

У статті аналізуються проблеми становлення Центральної Ради, та її діяльність щодо створення першої української держави УНР.

Ключові слова: *Центральна Рада, універсали, гетьманат Скоропадського, Українська Народна Республіка, Генеральний Секретаріат.*

This article describes the problems of establishing the Central Council, the relevance of the topic and the creation of the first Ukrainian state of the UPR.

Keywords: *Central Council, versatile people, Hetmanate of Skoropadsky, Ukrainian People's Republic, General Secretariat.*

У 2017 р. ми відзначаємо століття з початку Української національної революції 1917–1921 рр., та утворення і діяльності Центральної Ради, як першого представницького органу Українського народу, який діяв із 1917 до початку 1918 рр. Аналізуючи події сторічного минулого і сьогодення, ми наочно бачимо багато історичних паралелей, які є викликом українському народу як у минулому, так і сьогодні. Актуальність обраної теми засвідчено тим, що є необхідність переосмислення подій минулого в контексті сьогоденішнього стану справ, які склалися в Україні під впливом Революції гідності та російської агресії. Мета статті полягає у виявленні та узагальненні проблем, досягнень та помилок, із якими зіштовхнулась Центральна Рада в процесі державотворення за період 1917–1918 рр., та проведення паралелей з

ситуацією, що склалася сьогодні. Даною проблемою в української історичної науці займалися таки видатні історики як Кудлай Олександр, Осташко Тетяна, Устименко Володимир, Тельвак Віталій та ін. Вони досліджували внутрішню структуру Центральної Ради, діяльність М. Грушевського та гетьманат П. Скоропадського.

Центральна Рада створювалась в умовах, можна так сказати, сприятливих. Зокрема, це перемога буржуазної революції та становлення тимчасового уряду, який не міг контролювати, на відміну від царського уряду, процеси самоорганізації, тому що він складався з кадетів, які не мали досвіду роботи в даних умовах. Звичайно, український народ не міг не скористатись даною нагодою. На місцях були створені альтернативні органи влади, це, наприклад, Рада робітничих, селянських та солдатських депутатів. Оскільки ні очолюваний кадетами Тимчасовий уряд та його представники в Україні, ні есеро-меншовицькі Ради не мали чіткої програми вирішення національного питання (обстоювали унітарну форму російської держави, визнавали за Україною тільки право на національно-культурну автономію), 17 березня 1917 року в Києві було утворено Українську Центральну Раду, як головне представництво політичних інтересів українців перед Тимчасовим урядом. Головою ЦР було обрано (заочно) М. Грушевського [1]. Михайло Грушевський, на момент обрання, знаходився в Москві, тому дізнався він про це з телеграми, якою його було викликано до Києва. В Києві він намагався надати стихійному українському рухові організованості, ставив питання про культурне відродження українського суспільства (заснування національних шкіл, політичних товариств). 14 (27) березня виступив на Київському кооперативному з'їзді, з вимогою національно-територіальної автономії України у федеративній Російській республіці, вважаючи це найближчим шляхом до самостійності України.

10 (23) червня Грушевський брав участь у проголошенні I Універсалу УЦР. Звернувся до всіх українців із закликом самостійно організовуватися та братися до негайного закладення підвалин автономності. Як голова УЦР, добивався від Тимчасового уряду поступок Україні. 25 жовтня (7 листопада)

збройний переворот більшовиків у Петрограді й невизнання ними УЦР поклали край сподіванням Грушевського про перетворення Росії на федеративну республіку. 7 (20) листопада УЦР, під головуванням М. Грушевського, III Універсалом проголосила Українську Народну Республіку.

Наступ більшовиків на Київ викликав появу IV Універсалу УЦР. 9 (22) січня 1918 року (фактично – 11 (24) січня), на засіданні УЦР під головуванням та на пропозицію М. Грушевського, УЦР проголосила УНР самостійною, вільною і суверенною державою українського народу. 25 січня (7 лютого), разом з урядом УНР, М. Грушевський залишив Київ, а 28 січня (10 лютого) прибув до Житомира, де добивався ратифікації мирного договору з Німеччиною та надання УНР військової допомоги в боротьбі з більшовиками. На пропозицію М. Грушевського 12 (25) лютого, на засіданні Малої ради в Коростені, гербом УНР був затверджений Тризуб. 9 березня 1918 року М. Грушевський вернувся до Києва [2].

Видатним діячем ЦР був Володимир Винниченко. Він обіймав посаду голови уряду, тобто, можна так сказати, був другою особою після М. Грушевського. Одразу після Лютневої революції, В. Винниченко повернувся до України, й взявся до активної політичної роботи. Став членом Центральної Ради. Згодом, 15 червня, очолив Генеральний секретаріат і став генеральним секретарем внутрішніх справ. В. Винниченко автор майже всіх декларацій і законодавчих актів УНР. Саме він 10 червня 1917 року, на 2-му Всеукраїнському військовому з'їзді, проголосив I Універсал Центральної Ради та 26 червня 1917 року на пленумі Центральної Ради – Декларацію Генерального секретаріату, якою було проголошено курс Української Центральної Ради на «здійснення суцільної автономії» України.

22 серпня 1917 року Центральна Рада ухвалила Конституцію УНР. Згодом через виникнення протиріч, В. Винниченко вийшов із уряду. Однак уже менше, ніж через місяць, він знову його очолив.

Наприкінці жовтня делегація УЦР відбула до Петрограду, де стала свідками повалення Тимчасового уряду та захоплення влади більшовиками. Під тиском зовнішніх і внутрішніх факторів, Центральна Рада 9 (22) січня 1918

року ухвалила IV Універсал, за яким «однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу» [3].

Після створення УЦР, обрання голови уряду і власне центральної ради, складу ЦР потрібно було приймати закони, за якими буде відбуватися управління та взаємовідносини з іншими державами. Хоча держава була одна – Росія, з якою потрібно було налагоджувати стосунки, адже щоб існувати автономно, і в злагоді з урядом, насамперед потрібно було приймати закони, в яких і буде частково вказано умови, на яких будуть співіснувати два уряди. Такими законами були універсали – державно-політичні акти, грамоти-прокламації, які видавала Українська Центральна Рада для широкого загалу. Всього УЦР видала 4 Універсали, які визначили етапи Української держави – від автономної до самостійної. За період існування ЦР їх було чотири.

Перший Універсал (10 червня 1917 року) – проголосив автономію України «однині самі будемо творити наше життя». Це була відповідь УЦР Тимчасовому урядові на його негативне ставлення до автономної України. Згідно з I Універсалом, «не одділяючись від всієї Росії... народ український має сам порядкувати своїм життям», а закони повинні бути ухвалені Всенародними Українськими Зборами. Автором I Універсалу був В. Винниченко. Після проголошення автономії 28 червня 1917 року, створено Генеральний Секретаріат.

I Універсал оголошено на другому Всеукраїнському Військовому З'їзді.

Після того, як у травні 1917 р. Тимчасовий уряд відмовився надати автономію Україні (навіть не негайно, а в перспективі, Центральна Рада, виходячи з принципу «ні бунту, ні покірності», прийняла рішення ухвалити I Універсал («До українського народу, на Україні і поза її сущому»).

Рішення I Універсалу в Петрограді були сприйняті із занепокоєнням. Зважаючи на політичну кризу, обумовлену масовими демонстраціями, поразку російської армії на Південно-Західному фронті і, як наслідок, втрату Галичини, Тимчасовий уряд не міг діяти виключно силовими заходами, оскільки на захист Центральної Ради могли стати фронтові українізовані частини і велика частка

населення України. Крім того, збройний конфлікт міг призвести до розколу серед політичних сил Росії. У зв'язку з цим Тимчасовий Уряд пішов на переговори з Центральною Радою, для чого 28 червня до Києва відправилася урядова делегація у складі О. Керенського, М. Терещенка та І. Церетелі. У результаті переговорів було досягнуто компромісу. Зокрема, Тимчасовий уряд визнав теоретичну можливість отримання Україною автономії, а Центральна Рада зобов'язувалася самостійно (без рішення Всеросійських Установчих зборів) автономію не вводити; Тимчасовий уряд дозволив створення національних українських військових частин, але при цьому організовуватися вони повинні були з дозволу та під контролем Тимчасового уряду, при цьому українські частини залишалися у складі єдиної російської армії.

Другий Універсал (3 липня 1917 року) – зафіксував наслідки домовленостей між УЦР і Тимчасовим урядом: останній визнавав УЦР і Генеральний Секретаріат як крайовий орган України і водночас Генеральний Секретаріат ставав органом Тимчасового уряду. Зі свого боку, УЦР визнавала Всеросійські установчі збори, а до їх скликання зобов'язувалася не робити самовільних кроків до здійснення автономії України. II Універсал проголошено на сесії Української Центральної Ради...

Третій Універсал (7 листопада 1917 року) – проголосив Українську Народну Республіку (*УНР*), формально не пориваючи федеративних зв'язків із Росією, і демократичні принципи: свободу слова, друку, віровизнання, зборів, союзів, страйків, недоторканість особи й помешкання; оголосив національну автономію для меншин (росіян, поляків, євреїв), скасував смертну кару, а також право приватної власності на землю й визнав її власністю всього народу без викупу, установив 8-годинний робочий день, оголосив реформу місцевого самоврядування, визначив 9 січня 1918 днем виборів до Українських Установчих Зборів, які мали бути скликані 22 січня 1918.

Четвертий Універсал (9 січня 1918 року) – проголосив УНР «самостійною, ні від кого незалежною, вільною суверенною державою українського народу», а виконавчий орган – Генеральний Секретаріат. Він замінив постійну армію міліцією, доручив провести вибори народних рад – волосних, повітових і

місцевих, установив монополію торгівлі, контроль над банками, підтвердив закон про передачу землі селянам без викупу, прийнявши за основу скасування власності і соціалізацію землі. Доручив Раді Народних Міністрів продовжувати розпочаті переговори з Центральними державами і довести до підписання миру; закликав усіх громадян УНР до боротьби з більшовиками.

Українська Народна Республіка (УНР) – українська держава зі столицею в Києві, яка в 1917–1920 рр. контролювала території центральної, східної та південної України. Постала на місці південно-західних губерній Російської імперії, населених переважно українцями. До квітня 1918 р. очолювалася Центральною Радою УНР на чолі з Михайлом Грушевським, після грудня 1918 р. – Директорією УНР, яка усунула від влади Павла Скоропадського – гетьмана Української держави.

Проголошена 7 листопада 1917 року, після більшовицького жовтневого перевороту, як автономна республіка у складі Російської республіки. 22 січня 1918 року, після українсько-радянської війни, проголошена незалежною державою.

Встановила дипломатичні стосунки більше, ніж із 20 країнами світу. До березня 1918 р. користувалася міжнародною підтримкою Німецької та Австро-Угорської імперій. Після поразки останніх у Першій світовій війні залишилась без їх підтримки.

У квітні 1918 р. серед керівників Німецької імперії здобуває популярність Павло Скоропадський. 29 квітня 1918 року було здійснено державний переворот, наслідком якого був прихід П. Скоропадського до влади і встановлення Української Держави замість УНР.

14 грудня 1918 року, внаслідок антигетьманського повстання, Директорією було відновлено УНР.

22 січня 1919 року об'єдналася із Західноукраїнською Народною Республікою. 27 січня 1918 року (9 лютого 1918 року) Українська Народна Республіка з одного боку, та Німецька імперія, Австро-Угорщина, Османська імперія і Болгарське царство з другого, уклали сепаратний Брест-Литовський мирний договір. Україна визнавалася незалежною державою в кордонах,

окреслених III Універсалом. Делегації Німеччини та Австро-Угорщини погодилися на приєднання до неї Холмщини і Підляшшя, а також утворення в Галичині, Буковині та Закарпатті окремого коронного краю. Країни Четверного союзу обіцяли надати уряду Української Народної Республіки військову допомогу у війні з російськими більшовиками, за умови постачання продовольства Німеччині та Австро-Угорщині: 60 млн. пудів хліба, 2,75 млн. пудів м'яса, 400 млн. яєць й іншої сільськогосподарської продукції.

Українська народна республіка прожила хоч і недовго, але вона, взявши шлях на незалежність, йшла до нього. Почались об'єднання етнічних земель, проголошення незалежності, підписання мирних договорів. Але все це відбувалось вже запізно – більшовики захопили владу і «поклали око» на Україну. Вони знищили весь уряд (не буквально, хоча деяких і так), захопили владу і проголосили УРСР [4].

Гетьманський переворот 1918 р. – державний переворот, що відбувся 29 квітня в Києві, внаслідок якого від влади була усунута Українська Центральна Рада і проголошена Українська Держава на чолі з гетьманом П. Скоропадським. Рушійною силою перевороту була політична, організація «Українська народна громада», створена П. Скоропадським. Громада вважала, що тільки авторитарна влада може вивести Україну з безладдя та анархії. В цьому вона знайшла порозуміння з Союзом земельних власників та Українською хліборобсько-демократичною партією (УХДП). Напередодні перевороту увійшла в контакт із німецьким командуванням та заручилася його підтримкою (див. Австро-німецьких військ контроль над територією України 1918).

29 квітня 1918 року у Києві відбувся конгрес хліборобів, скликаний Союзом земельних власників та підтриманий УХДП, на який зібралося близько 8 тис. делегатів з усієї України. Конгрес проголосив гетьманом П. Скоропадського, нащадка старовинного гетьманського роду. Того ж дня була видана «Грамота до всього українського народу», в якій П. Скоропадський оголосив себе «гетьманом всієї України», пояснив причини, що спонукали його до рішучих дій, сповістив про відновлення приватної власності. Разом із грамотою було оголошено «Закони про тимчасовий державний устрій

України», що стали правовою основою Української Держави. Ними було скасовано Українську Народну Республіку, вся законодавча та виконавча влада тимчасово, до обрання всеукраїнського сейму, передавалася гетьманові, який був також і верховним головнокомандувачем. Уночі проти 30 квітня невеликі гетьманські загони, не зазнавши опору, захопили державні установи, частини військових формувань. УНР перейшла на бік гетьмана.

Безпосередньою причиною розпаду Центральної Ради стала її неспроможність задовольнити німецькі вимоги. Але серед головних причин поразки, була відсутність двох основних підвалин державності: дієздатної армії та відрегульованого адміністративного апарату. Саме відсутність останнього позбавила Центральна Рада ефективного зв'язку з повітами і селянами, які були її потенційною опорою. У кінцевому підсумку Центральну Раду привів до поразки недостатній розвиток українського національного руху.

Інша причина полягала не в політиці, а поза нею. З другої половини грудня 1917 р. на переважній більшості європейської території колишньої Російської імперії, в т. ч. і в Україні, надзвичайно стрімкими темпами почала наростати хвиля деструктивних суспільних настроїв. Почалася бурхлива руїнницька ланцюгова реакція в усіх сферах державного, політичного, економічного та соціального життя. Жодні конструктивні ідеї не могли їй протистояти. За лічені місяці Росія перетворилася в країну маргіналів, людей, позбавлених соціального статусу, не переобтяжених відповідальністю перед законом і моральною нормою. Саме тут треба шукати причини невдачі Всеросійських Установчих зборів та примхливі повороти історичної долі Центральної Ради. Можна стверджувати, що першопричиною цієї кризи стала спровокована більшовиками самоліквідація старої російської армії, проте її природа залишається до цього часу погано вивченою. Не з'ясувавши детально стан українського суспільства кінця 1917 р. – початку 1918 р., історики навряд чи просунуться далі в розумінні фінальної драми Центральної Ради [5].

Центральна Рада була протодержавою. В неї було багато здобутків, зокрема універсали, створення УНР. Здається, що все так добре, і вона була майже ідеальною державою того часу. Але це далеко не так. На нашу думку,

основним прорахунком було те, що вони прийняли автономію. Ой, як вони помилялись. В той час країни, які утворювались після розпаду Російської імперії, проголосили незалежність. Так і в нас була група людей, на чолі з Міхновським, які намагались висунути дану ідею як основну, але так склалось, що український народ не знав, що таке «незалежність». За всю історію лише нетривалий час ми були як окрема держава. Це відомі Київська Русь і Гетьманщина. Все. Решта часу нас роздирали на шматки, прищеплювали свою віру, тобто робили все, щоб український народ не здобув незалежність. Так і сталось з Центральною Радою. З боку народу, вони зробили все правильно. Народ просто не був готовий до незалежності. Нажаль історія повторюється, доки її уроки не будуть вивчені. В наш час іде повторення тих подій, які стались в часи ЦР. Загроза знищення державності, зазіхання на територію, погрози голові ЦР. Нічого не нагадує? В різні часи в нас був прихований ворог, який то показував зуби, то прикидався невинним. Отже основним прорахунком була автономія. Так УНР проголосила незалежність, але вже було запізно. Якби уряд на початку створення проголосив незалежність, то була досить висока ймовірність створення держави. Адже незалежність дає визнання на світовому рівні держави і зобов'язує (принаймні повинна зобов'язувати) інші незалежні держави допомогти.

Список використаних джерел

1. Кісь Ярослав. Причини та процес утворення української центральної ради [Електронний ресурс] / Ярослав Кісь, Василь Педич // Актуальні проблеми Історії України: Курс лекцій. – Івано-Франківськ, 2004. – Режим доступу : <http://histua.com/knigi/aktualni-problemi-istorii-ukraini/prichini-ta-proces-utvorenniya-ukrainskoi-centralnoi-radi>. – Назва з екрану.

2. Грушевський Михайло Сергійович [Електронний ресурс] // Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Грушевський_Михайло_Сергійович. – Назва з екрану.

3. Винниченко Володимир Кирилович Сергійович [Електронний ресурс] // Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. – Режим доступу:

https://uk.wikipedia.org/wiki/Винниченко_Володимир_Кирилович. – Назва з екрану.

4. Універсали Української Центральної Ради Електронний ресурс] // Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Універсали_Української_Центральної_Ради#I_.D0.A3.D0.BD.D1.96.D0.B2.D0.B5.D1.80.D1.81.D0.B0.D0.BB. – Назва з екрану.

5. Українська центральна рада та її універсали – третій та четвертий / Л. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський, В. Ф. Солдатенко, Р. Я. Пиргг, О. Д. Бойко // Проблеми вивчення української революції 1917–1921 рр. – Режим доступу: <http://histua.com/knigi/problemu-vyvchennia-ukrainskoi-revoliutsii/ukrainska-centralna-rada-ta-ii-universali-tretij>. – Назва з екрану.

6. Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923 рр. Ч. 1-2. / Д. Дорошенко. – Ужгород, друкарня «Свобода», 1930. – 437 с.

7. Гирський Д. Дивні способи виправдування антидержавної політики / Д. Гирський. – Торонто, 1973.

8. Бажанський М. Відновлення Української Держави 1918 р. / М. Бажанський. – Детройт, 1989. – 88 с.